

NEDERLAND CIRCULAIR

NEDERLAND CIRCULAIR

AAN Opstellende partners van het Grondstoffenakkoord
RE Aanbieding transitieagenda's
DATUM 15 januari 2018

Geachte partners,

Hierbij bieden wij u – en via u alle ondertekenaars van het Grondstoffenakkoord – vijf transitieagenda's aan richting een volledig circulair Nederland in 2050. Met deze transitieagenda's geven wij invulling aan het Grondstoffenakkoord.

We zien dit moment als het einde van het begin. In Nederland timmeren al vele bedrijven aan de circulaire weg. Evenveel gemeentes, provincies en waterschappen hebben waardevolle programma's en initiatieven gestart. Ook de Rijksoverheid stimuleert al vele jaren en op vele manieren de transitie naar een circulaire economie. Op al dat werk bouwen de transitieagenda's voort.

We hopen dat dit moment het einde van de opstartfase markeert en we nu kunnen opschalen. Nu is het tijd om woorden in daden om te zetten. De volgende zet is aan u. We hopen dat deze vijf transitieagenda's u inspireren en richting geven voor het vervolg.

ONZE VISIE: NEDERLAND CIRCULAIR IN 2050

De vijf transitieagenda's schetsen de contouren van een duurzame en inclusieve samenleving in 2050. In de circulaire economie zijn we afgestapt van het idee dat producten en grondstoffen een lineair leven doorlopen van grondstofwinning naar productie naar afval. In plaats daarvan stromen producten en materialen door een continu, cyclisch proces met zo min mogelijk uitval van grondstoffen. Onze leefomgeving is gezond en schoon. Luchtverontreiniging en andere schadelijke emissies naar bodem, lucht en water zijn verleden tijd. Er is sprake van een groeiende werkgelegenheid en economie.

In de kern draait de circulaire economie om een andere omgang met onze producten, onderdelen en grondstoffen. We proberen materialen zo lang mogelijk, zo hoogwaardig mogelijk te gebruiken. Dat betekent dat we *minder grondstoffen en materialen* gebruiken en verbruiken (bijvoorbeeld het voorkomen van voedselverspilling), dat we andere grondstoffen en materialen gebruiken (biomassa en recycleert van kunststoffen, metalen en bouwmaterialen), dat we materialen en producten *optimaal* gebruiken (o.a. door reparatie en *refurbishment*) en producten *intensief* gebruiken (deel-, ruil-, verhuur en leenplatforms).

DE VIJF AGENDA'S WERKEN DEZE VISIE UIT

Zo beschrijft de agenda **BIOMASSA & VOEDSEL** wat ervoor nodig is om onze voedselvoorziening circulair te maken. Dat begint met het verregaand terugdringen van voedselverspilling en het verminderen van de consumptie van dierlijke eiwitten. De dierlijke eiwitketen legt namelijk een groot beslag op vruchtbare landbouwgrond en kent veel negatieve gevolgen voor dier en milieu. De agenda kijkt ook naar biomassa in bredere zin. De mondiale vraag naar biomassa zal fors toenemen om in de behoeften aan voedsel, materialen en energie te voorzien. Daarom is het essentieel in te zetten op vergroting van het aanbod duurzaam geproduceerde biomassa, circulair en regeneratief gebruik van nutriënten en bodem, en optimaal gebruik van biomassa via cascadering en meevoudige verwaarding. Door fossiele en kritieke grondstoffen voor bijvoorbeeld bouwmaterialen en kunststoffen te vervangen kan biomassa ook bijdragen aan circulariteit in andere sectoren.

De transitieagenda **BOUW** handelt over onze gebouwen en infrastructuur zoals wegen, bruggen, dijken, spoor en riolering. Deze bestaan nu nog uit grote hoeveelheden, vaak zware materialen, zoals steen, beton en staal. De winning, bewerking en transport zorgen voor een (te) hoge belasting van de aarde. Daarom moeten we ervoor zorgen dat grondstoffen in de keten van de bouw zoveel mogelijk behouden blijven en er meer gebruik wordt gemaakt van *biobased* materialen. Het betekent dat we onze gebouwen en infrastructuur zo gaan ontwikkelen dat alle materialen en grondstoffen herbruikbaar zijn en we geen fossiele energiebronnen meer gebruiken. De nadruk ligt op het realiseren van hoogwaardig(er) hergebruik in alle deelmarkten van de bouw.

De agenda **CONSUMPTIEGOEDEREN** maakt onderscheid tussen producten met een korte omloopcyclus (zoals verpakkingen en wegwerpmaterialen) versus producten met een middellange en lange omloopcyclus (zoals kleding en wasmachines). In 2050 gebruiken we producten met een korte omloopcyclus allereerst veel minder. Wat we nog wél gebruiken is zo gemaakt dat het eenvoudig opnieuw te gebruiken is of goed te recycleren. Het inzamelen gebeurt eenduidig, of je nu in Nijmegen of Nijkerk woont. Of je nu thuis, op het werk of onderweg bent. Bij producten met een (middel)lange omloopcyclus behoudt de producent controle over zijn product. De producent kan hierbij streven naar een optimale gebruiksduur en hoogwaardige herbenutting van de producten, onderdelen en grondstoffen. Dit levert winst op voor het milieu én de portemonnee van deze bedrijven, onder meer door een stevige klantenbinding en lagere kosten voor grondstoffen. Voor de klant betekent het een toegenomen kwaliteit van producten en minder rompslomp.

Alle producten met **KUNSTSTOFFEN** zijn over ruim dertig jaar circulair. Ze hebben een kleine milieuoetprint en zijn gemaakt van gerecyclede of hernieuwbare kunststoffen van een gegarandeerde kwaliteit. Er is niet langer sprake van verbranding van plastics. Onnodig materiaalgebruik behoort tot het verleden. Met de circulaire kunststofeconomie levert de sector een bijdrage aan de klimaatdoelstellingen. Er worden geen zorgwekkende stoffen in kunststoffen verwerkt die een gevaar kunnen opleveren voor de volksgezondheid en het ecosysteem. Door het sluiten van de kunststofketen zorgen producenten, retailers én consumenten ervoor dat macro- en microplastics niet langer naar het milieu lekken.

Tot slot beschrijft de transitieagenda **MAAKINDUSTRIE** hoe we de voorzieningszekerheid van kritische materialen kunnen vergroten, de milieudruk van producten uit de maakindustrie kunnen verlagen, en de materiaalkringlopen van producten uit de maakindustrie kunnen sluiten. De transitieagenda heeft een focus op grondstoffen, met bijzondere aandacht voor kritische aardmetalen omdat deze in toenemende mate worden gebruikt in *hightech*-producten en noodzakelijk zijn voor de energietransitie. Zonder kritische aardmetalen geen windmolens, zonnepanelen, accu's en elektrische auto's. Bij groeiende welvaart en wereldpopulatie neemt het risico toe dat deze materialen voor Nederland en andere Europese landen minder gemakkelijk tegen acceptabele kosten beschikbaar zullen zijn. Circulaire economie is daarom voor de maakindustrie een must.

DE VOORDELEN VAN DE CIRCULAIRE ECONOMIE

Als we deze vijf visies naast elkaar zetten, dan zien we vele voordelen in dit model. De circulaire economie kan de uitstoot van broeikasgassen reduceren en draagt zo bij aan de klimaatopgave. In deze nieuwe economie is de leveringszekerheid van (kritieke) grondstoffen beheerst, en zijn vele milieuvraagstukken (luchtverontreiniging, bodemdegradatie, (micro)plastics in het milieu, etc.) opgelost. De circulaire economie kan kortom een *duurzame* samenleving sneller dichterbij brengen. Tegelijkertijd biedt de circulaire economie, de naam zegt het al, kansen voor de economie. Vele onderzoeken tonen dat de circulaire economie het verdienvermogen van de Nederlandse economie verhoogt en (netto) werkgelegenheid creëert. Met het streven naar een circulaire economie leveren we ook een belangrijke bijdrage aan het realiseren van de Sustainable Development Goals, zowel binnen ons eigen land als elders in de wereld.

DE CIRCULAIRE ECONOMIE IS DE SPIN IN HET WEB

Als de vijf agenda's naast elkaar staan, dan komt ook de bijzondere aard van de circulaire economie naar voren. De circulaire economie is een cross-sectoraal, domein-overstijgend, multi-stakeholder onderwerp. Oftewel, de circulaire economie raakt veel bedrijfstakken, beleidsthema's en belanghebbenden. Dat biedt kansen: bijdragen aan de circulaire economie betekent daarmee bijdragen aan vele andere doelen. Maar het vraagt ook een zorgvuldige benadering: de vele dwarsverbanden vragen om een integrale benadering en uitvoering van de vijf transitieagenda's. We willen enkele van deze dwarsverbanden illustreren.

Neem, allereerst, de dwarsverbanden *tussen* de agenda's. De vijf transitieagenda's beschrijven vijf samenhangende delen van de circulaire economie. Ze zijn nauw verweven. Kijk naar de rol van biomassa als leverancier van hernieuwbare grondstoffen voor voedsel, veevoer, medicijnen, materialen, transportbrandstoffen en energie. Denk ook aan de rol die kunststoffen spelen voor bijvoorbeeld de houdbaarheid van voedsel: minder voedselverspilling is een van de speerpunten van de transitieagenda Biomassa & Voedsel. De agenda Consumptiegoederen zet sterk in op meer sturing op kwaliteit bij afvalinzameling. Dat raakt op zijn beurt aan de agenda Kunststoffen die stuurt op een betere kwaliteit van te recycleren en hergebruiken kunststoffen.

Kijk, ten tweede, ook naar de samenhang van de vijf agenda's met andere, lopende initiatieven. Zo sluit de transitieagenda Bouw aan op De Bouwagenda, die een strategie en aanpak beschrijft om de bouwsector te versterken en Nederland toekomstbestendig te maken. De transitieagenda Maakindustrie bouwt verder op het programma Circulaire Metaalketen. De agenda Consumptiegoederen hangt samen met een rijke schakering aan initiatieven, organisaties en programma's als het Afvalfonds Verpakkingen, Wecycle, de Green Deal North Sea Resources Roundabout, en het programma Van Afval Naar Grondstof. En al deze namen kunnen ook weer worden verbonden aan één of meer van de andere agenda's.

Bekijk, als laatste, andere beleidsdomeinen. We noemen er drie. Bijdragen aan de circulaire economie betekent bijvoorbeeld bijdragen aan de energietransitie. In zonnepanelen, batterijen en windturbines worden diverse kritische materialen gebruikt, waarvan al in 2020 tekorten worden verwacht of de voorzieningszekerheid een risico vormt. De circulaire economie vergroot de leveringszekerheid van deze materialen. Bijdragen aan de circulaire economie betekent verder bijdragen aan gezondheid. In een circulaire economie zijn emissies naar bodem, lucht en water geminimaliseerd. Dat betekent geen microplastics of nutriënten meer die wegspoelen naar oceanen en schadelijk kunnen zijn in de voedselketen. Dat betekent geen luchtverontreiniging meer die kan leiden tot negatieve gezondheidseffecten bij mensen. Bijdragen aan de circulaire economie betekent ten derde ook bijdragen aan de agrarische transitie. Er zullen steeds meer monden te voeden zijn op de wereld. Wereldwijd zal er meer biomassa geproduceerd moeten worden, maar de negatieve gevolgen hiervan zijn niet vol te houden. In een circulaire economie kan grootschalige productie van biomassa plaatsvinden die daadwerkelijk duurzaam is.

Wij zijn ervan overtuigd dat de circulaire economie een haalbaar middel is om een duurzame, inclusieve samenleving te realiseren. En deze dwarsverbanden tonen: als we de transitie naar een circulaire economie *integraal* benaderen, kunnen we gelijktijdig vele andere doelen helpen realiseren.

DE TRANSITIE DIE ONS WACHT

Desalniettemin is er onmiskenbaar een lange weg te gaan. De vijf agenda's stippelen de route uit. Dit zal een proces van opbouw, ombouw en afbouw zijn. Een ingrijpend proces dat verregaande samenwerking zal vergen en aanpassingen van iedereen zal vragen.

Laten we beginnen bij het bedrijfsleven. De maakindustrie zal moeten wennen aan het circulair ontwerpen van producten en businessmodellen. De financiële sector zal nieuwe risico- en rendementsmodellen moeten ontwikkelen voor kredietnemers die hun product als dienst aanbieden. Voor sommige economische activiteiten, zoals afvalverbranding, zal op termijn zo goed als geen plaats meer zijn. Werkgeversorganisaties en brancheverenigingen spelen daarmee een belangrijke rol in de transitie, bijvoorbeeld in het identificeren en uitvoeren van icoonprojecten, en in het voeren van een dialoog over het behoud van een gelijk speelveld voor internationaal opererende bedrijven.

Ook werknemers zullen geconfronteerd worden met een nieuwe situatie. De effecten van de circulaire transitie op de arbeidsmarkt en werkgelegenheid zijn nog grotendeels onontgonnen terrein. Duidelijk is dat andere kennis en competenties nodig zullen zijn. Maar welke? En wanneer? De transitie zal vragen om sociale innovatie, om een (intersectoraal) arbeidsmarktplan, en om omscholingsprogramma's voor mensen die werkzaam zijn in de huidige beroepspraktijk, zodat er geen verliezers zijn op individueel vlak. De vakbeweging is hierbij onmisbaar.

Ook op overheden op alle niveaus zal de transitie naar een circulaire economie zijn weerslag hebben. Veel effecten van en interventies voor de circulaire transitie zullen zich op stedelijk en regionaal niveau manifesteren. Decentrale overheden spelen daarom een cruciale rol in bijvoorbeeld regionale coalitievorming en samenwerking. De Rijksoverheid evolueert en heeft zich in de 21e eeuw in vele (nieuwe) rollen bewezen: als beleidsmaker, als verbinder, als voorlichter, als marktpartij in het algemeen en als *launching customer* in het bijzonder. Al deze rollen zullen hard nodig zijn. Het feit dat de circulaire economie benoemd staat in het Regeerakkoord vinden wij bemoedigend.

We moeten ten slotte aandacht hebben voor de consument voor wie de transitie ook niet makkelijk zal zijn. Kijk naar de populariteit van *fast food* en *fast fashion*. Verantwoorde keuzes maken is lastig. Kan iedereen het wel betalen? Hoe veranderen we consumentengedrag? Hier ligt een taak voor elk van ons.

Kortom, we moeten vanuit een historisch gegroeid model dat diep in onze cultuur, ons denken, onze wet- en regelgeving – ons hele wezen – verankerd is, naar een compleet ander systeem. Een *Nieuw Normaal*. Zoals alle transities zal het oude met het nieuwe gaan schuren. Het zal leiderschap vergen. Er is omdenken voor nodig. Het zal niet altijd direct in onze macht liggen om problemen lokaal of in Nederland op te lossen. Er is ook veel samenwerking in internationaal verband nodig.

We zien daarbij een aantal barrières in iedere agenda terugkomen, zoals een achterblijvende marktraag naar circulaire producten. Dit komt vaak doordat milieuschade niet in de prijs is meegenomen van de lineaire alternatieven. De overheid kan via interventies gericht op het beprijzen van milieuschade, circulair inkopen en het uitbreiden van producentenverantwoordelijkheid helpen deze barrières te slechten. De transitieagenda's constateren ook dat aanpassing van regelgeving nodig is, waarbij het denken in termen van afval- en reststromen wordt omgebogen naar denken in termen van herbenutting. Daarnaast wijzen de agenda's ook op de behoefte aan meten en standaardiseren van circulariteit, gedragsverandering, het verweven van circulaire kennis en competenties in het onderwijs, het stimuleren van circulair ontwerpen en het aanpakken van effecten op arbeidsmarkt en werkgelegenheid.

De vijf agenda's beschrijven de visie en het pad, de vragen en de oplossingen, de barrières en interventies. We willen u dan ook van harte uitnodigen tot het lezen van de volledige transitieagenda's. Maar bovenal is het tijd voor actie.

ENKELE HANDREIKINGEN VOOR DE UITVOERING

Hoe gaan we de transitie in gang zetten? We doen graag enkele handreikingen en suggesties.

1. OPERATIONALISERING:

Om de transitie te laten slagen denken wij allereerst dat het essentieel is dat acties en interventies in de tijd worden geplaatst en dat actiehouders worden toebedeeld. Noodzakelijk is dat in de uitvoering alle belanghebbenden – van gevestigde ketenpartijen tot nieuwe innovatieve partijen, van overheidsinstanties tot maatschappelijke organisaties – betrokken worden.

2. GOVERNANCE:

Met zoveel betrokkenen vraagt de uitvoering van het Grondstoffenakkoord daarnaast om regie. Over de governance hiervan (rollen, mandaat, samenstelling, activiteiten, etc.) dienen we zorgvuldig na te denken. We achten dit dusdanig belangrijk dat we aanraden hiervoor de tijd te nemen. Het initiatief hiertoe ligt bij de opstellende partners. Wij spreken onze bereidheid uit om betrokken te blijven.

3. DOORONTWIKKELING TRANSITIEAGENDA'S:

We weten nog niet alles. We hebben een lijn getrokken in het proces en een ontwikkelrichting aangegeven, maar de agenda's zijn nog niet compleet. Nooit, misschien wel. Een van de punten waarop de vijf transitieagenda's nog geen volledig antwoord geven is een consistente en complete set van (sub-)doelstellingen. In 2050 willen we een volledig circulaire economie gerealiseerd hebben. Dat vergt samenhangende doelen voor 2021, 2025 en 2030 en een instrumentarium voor meten en monitoren. Dit kan in de vorm van een monitoring- en borgingscommissie naar model van het Energieakkoord. We stellen voor als onderdeel van de uitvoering ook procesafspraken te maken over het structureel verfijnen van de transitieagenda's.

4. SAMENHANG MET ENERGIE EN KLIMAAT:

Wij achten het wenselijk om een overkoepelende visie voor 2050 te formuleren die de samenhang met de klimaat- en energietransitie verbeeldt. De klimaatopgave voor 2050 is groot en kan alleen bereikt worden door slimmer om te gaan met grondstoffen en producten. Beleid voor klimaat en beleid voor de circulaire economie versterken elkaar dus. De overkoepelende visie zou de acties en doelen van onze vijf transitieagenda's op strategisch niveau moeten bundelen (transitiepaden) en daarmee de synergie zoeken met de vijf Energietransitiepaden en het nieuw te sluiten Klimaat- en Energieakkoord. Deze doorontwikkeling geeft de scherpte die nodig is voor een effectieve implementatie van de transitieagenda's circulaire economie.

5. BEKOSTIGING:

We staan voor een serieuze transitie die een serieus kostenplaatje met zich meebrengt. Alle partijen zullen hierin moeten bijdragen. Soms vanuit de overheid om kennisontwikkeling en innovatie te ondersteunen, een onrendabele top af te dekken of risico's te verminderen. Vaak vanuit bedrijven om investeringen te doen in nieuwe businessmodellen, procesaanpassingen en productiecapaciteit. Om de transitie op weg te helpen denken we dat een initiële bijdrage van de overheid echter onmisbaar is. Elk van de vijf transitieagenda's beschrijft in een deelagenda de investeringen die benodigd zijn voor de uitvoering, waarnaar wij graag refereren. Daarbovenop zijn middelen nodig voor het gehele Rijksbrede Programma Circulaire Economie (procesgeld en uitvoeringscapaciteit). Voor een indicatieve schatting van dit onderdeel verwijzen we graag naar onze eerdere brief aan de formateur (d.d. 19 juli 2017). Het tempo en ambitieniveau waarmee we de transitie kunnen inzetten zal in belangrijke mate afhankelijk zijn van de bijdrage van de overheid aan deze twee aspecten.

COMMITMENT

Hoewel deze aanbiedingsbrief formeel is gericht aan de negen opstellende partners van het Grondstoffenakkoord willen we middels deze weg ook de meer dan 350 ondertekenaars, alsmede de Nederlandse samenleving aanspreken.

Het is zowel onze wens als overtuiging dat het een must is de transitie naar een circulaire economie gezamenlijk uit te voeren. Als transitieteams zijn wij overtuigd geraakt over nut en noodzaak van de transitie naar een circulaire economie. Wij nemen mensen die meer willen weten over dit thema in het algemeen, en de agenda's in het bijzonder, graag mee in onze gedachten. We weten dat nog niet iedereen bekend is met dit thema en dat meer en betere communicatie hierover een randvoorwaarde is.

We staan aan het begin van een lange reis. 2050 lijkt nog ver. We zullen successen vieren, en onverwachte tegenslagen het hoofd moeten bieden. De belofte van een circulaire economie zal echter niet verdwijnen. Laat dit het startpunt zijn. Wij willen ervoor blijven gaan. Wij spreken in het belang van alle betrokkenen onze bereidheid uit om een actieve rol te blijven spelen in de uitvoering van de agenda's, zodat we kunnen helpen het momentum vast te houden.

Met veel dank aan onze teams en aan de vele betrokken ondernemers, burgers, beleidsmakers en wetenschappers; aan de dwarsdenkers, doeners en durfals die we de afgelopen maanden hebben mogen spreken,

Emmo Meijer
Elphi Nelissen
Anne-Marie Rakhorst
Jos Keurentjes
Fried Kaanen

BIOMASSA & VOEDSEL
BOUW
CONSUMPTIEGOEDEREN
KUNSTSTOFFEN
MAAKINDUSTRIE

